

בלוק ילדים 66 במחנה-הריכוז בוכנוואלד

על מנת להבין טוב יותר את דברי עדותי, נעלה בקיצור מידע כללי על מחנה-הריכוז בוכנוואלד.

מחנה-הריכוז בוכנוואלד הוקם על-ידי הנאצים בשנת 1937 על פיסנת התר אטרסברג הידוע, כ־8 ק"מ מהעיר ויימאר אשר במחוז תורינגיה. בימים הראשונים לאחר הקמתו הוא מופיע כמחנה-הריכוז אטרסברג. היה זה אחד ממחנות-הריכוז הראשונים בגרמניה, והוא יועד לאסירים פוליטיים. בעיקר רוכזו בו אנשי השמאל האנטי-פאשיסטי מכל קצווי גרמניה. המחנה שמר על צביונו כריכוז לאסירים פוליטיים במשך כל שנות קיומו. חשוכה מאוד העובדה, כי כל התפקידים החשובים שבמינהל הפנימי של המחנה היו בידיהם של האסירים הפוליטיים. דבר זה נתן את אותותיו על החיים הפנימיים והסדרים הנוהגים במחנה. מיספר האסירים היהודים במחנה זה לא היה רב, ורק בתקופה האחרונה, עם התקדמותם של צבאות רוסיה במזרח וחסול מחנות-הריכוז הגדולים בפולין, גדל מיספר היהודים שפונו למחנה-הריכוז בוכנוואלד. גם בתקופה אחרונה זו לא נשארו יהודים רבים בבוכנוואלד, ואחרי ימים ספורים הם הופנו לאחד המחנות המסופחים או למחנה חוץ. רק בשבועות האחרונים ממש, כשהלק של אדמות גרמניה שוחרר, ומחנות-ריכוז רבים זכו לחופש, ולא היה לנאצים לאן לפנות במהירות את היהודים, רוכזו בבוכנוואלד מיספר ניכר של יהודים. אבל גם בתקופה אחרונה זו הצליחו הגרמנים להוציא מיספר רב של יהודים למיצעדי-המוות המפורסמים, כך שבבוא השיחרור נותרו רק כמה אלפים יהודים בצד רבבות לא-יהודים.

בין היהודים שהשתחררו במחנה היה גם מיספר גדול של ילדים ונערים, אשר הצליחו להישאר בו עד הסוף. רובם של הילדים היהודים רוכזו בבלוקים נפרדים של מגורים. בעזרתם הפעילה של אנשים אשר פעלו בסחתרת במחנה, ובעיקר היהודים שבהם, זכו הילדים לחיים ולשיחרור.

אין בידי המיספר המדויק של הילדים היהודים אשר שוחררו ב־11 באפריל 1945 בבוכנוואלד. לפי אומדן די מבוסס, מסתכם מיספרם ב־800—900 נפש, מהם כ־500—600 בבלוק-הילדים 66, אשר לו מוקדשת עדותי. בלוק 66 שכן ב"מחנה האוהלים", שחיה אחד משלושת האגפים ב"מחנה המרכזי", נוסף ל"מחנה הגדול" ו"המחנה הקטן".

הימים הראשונים

למחנה־הריכוז בוכנוואלד הגעתי עם אחד הטראנספורטים ממחנה־ההשמדה אושוויץ בסוף חודש ינואר 1945. לא זכור לי התאריך המדויק לבואנו. הית זה אחרי הפינוי של אושוויץ ב־18 בינואר 1945 ואחרי ימים ויללות של צעידה במוצעי־המוות המפורסם לשימצה, ראשית דרכנו עברנו ברגל; לאחר־מכן הועמסנו על קרונות־משא פתוחים, ובקור של החורף הגרמני היגענו אחרי נסיעה ארוכה למחנה הסופית. לכן אין זה מפליא שהתאריך המדויק של הגיענו נישטטש עלי. כמשלוח שאני צורפתי אליו יצאנו אלפים רבים ולתחנה הסופית הגענו כמה מאות איש, רובם יהודים, תשושים מעייפות, מחוסרי־שינה, מקור ומרעב. רבים־רבים לא עמדו בתנאי הדרך. לא ידענו לאן מובילים אותנו, ורק אחרי שהורדנו מהקרונות והובלנו למחנה, נתברר לנו כי אנו נמצאים בבוכנוואלד. רוב האנשים, ואני ביניהם, שמענו על מחנה זה עוד בהיותנו באושוויץ. נפגשנו באסירים שהגיעו לאושוויץ מבוכנוואלד, וידענו על המחנה הזה מפי הסמועה, אבל את מהותו של המחנה לא היכרנו. כך הגעתי באותו יום חורפי מושלג של סוף ינואר לבוכנוואלד.

הכניסה למחנה־הריכוז היתה קשורה, כפי שכבר התנסיתי כאשר הגעתי למחנה אושוויץ, ב„פרוצידורה“ מסוימת: מקלחת, תיטוי, קפר, הרשמה, חדר הלבשה וכו', אשר היוו חלק מהשפלתו ועינויו של כל אסיר חדש הנכנס למחנה הנאצי. הדבר היה מחושב היטב, מלוח מכות וגידופים, כדי לשבור כל מה שנשאר באסיר מכמהיתו לחיי חופש.

גם כעת כניסתנו למחנה בוכנוואלד היינו מוכנים נפשית מראש ל„קבלת הפנים“. הפתעתנו וחשישותינו היו גדולות, כשכל ה„פרוצידורה“ של קבלתנו עברה בשקט, בלי מכות. בלט יחסם האנושי של האסירים הוותיקים במקום, אשר קיבלו את פנינו, לא ידענו מה לחשוב, כשהתברר לנו לפי תווית־האסיר התפורה על מעיליהם של האסירים שקידמו פנינו שכולם לא־יהודים. היו בינינו אשר התחילו לחשוש לגורלנו. הם זכרו היטב את השיטות של הגרמנים במחנות־ההשמדה; אבל לא היה הרבה זמן לחששות, כי מן המקלחת נלקחנו ישר למשרד המחנה, אשר שם נרשמו כל הפרטים על כל אסיר חדש, כולל סימון מספרו האישי, אשר במחנה־הריכוז מחליף את שמו. במשרד זה, מיד עם בואי, קיבלתי שיעור ראשון על בוכנוואלד, שיצר את הרושם שהגענו למחנה־ריכוז שונה מאלה שהיינו רגילים להם בעבר.

למרות שאין אני יודע את האיש, ברצוני להזכיר את המקרה אשר עשה עלי באותו היום רושם עצום, וכנראה לא אשכח אותו עד סוף ימי. כשהגיע תורי ניגשתי לפקיד־אסיר להירשם. היה זה איש מבוגר כבן 60. הוא שאל לפרטים האישיים שלי בשפה הגרמנית, כמקובל, ואני חייבתי ליענות לו בגרמנית או להיעזר במתורגמן אשר עמד ליד כל שולחן. השפה הגרמנית היתה שגורה בפי כששאל אותי לארץ מוצאי, ענית: „צ'כוסלובקיה“. האיש הרים את עינו מתגירות

הסתכל עלי קצת בהתפעלות ובהתפעלות. ראיתי חיוך על פניו, כשעבר לדבר אתי בשפה הצ'כית. מסרתי לו גם על עיר הולדתי, הוא אמר כי הוא הופתע ביותר. אני הראשון בין כל האסירים הצ'כוסלובקיים הרבים במחנה המכריז כארץ מוצאו את צ'כוסלובקיה. כולם מוסרים שהם יוצאי צ'כיה או סלובקיה, כפי תחלוקה החדשה. הוא כפאטריסט צ'כוסלובקי, שזו לו השנה השישית כאסיר במחנה-הריכוז בוכנוואלד, מעריך מאוד את הכרותי. עם גמר ההליכים הפורמאליים, ביקש האיש שאמסור לו את סביעי. הוא מילא אותו בדברי מאכל שונים שזה זמן רב לא טעמתי. היה זה גם האוכל הראשון שקיבלתי אחרי שעות רבות של רעב. אני מזכיר את המקרה במיוחד, באשר הוא היה יוצא דופן אחרי הנסיגות אשר עברו עלינו כאסירים יהודים במחנות ההשמדה והריכוז, בפגישותינו עם אסירים לא-יהודים בני לאומים שונים.

כפי שנודע לנו מאוחר יותר, היינו המשלוח הראשון של אסירי אושוויץ אשר הגיע לבוכנוואלד. בימים הבאים הגיעו עוד משלוחים רבים של אסירים ממחנה זה. את המשלוח שלנו העבירו לבלוק סס' 57 ב, "מחנה הקטן", שהוא חלק ממחנה בוכנוואלד המרכזי. הבלוק היה ריק מאדם. קיבל את פנינו הממונה על הבלוק (בלוק-אלטסקה) עם אנשי הצוות שלו. הצוות הוא הפרסונאל הקבוע של בלוק-המגורים במחנות-הריכוז, ובדרך-כלל אינו מתחלף גם כשאסירים עוזבים או מרעברים למקום אחר. במחנה-בוכנוואלד כולל הצוות בדרך-כלל: ממונה על הבלוק, סגנו, רשם, ומיספר ממונים על האגפים שבבלוק-המגורים, הממונים בלשון המחנה, "שטובנאלטסקה". הממונה בבלוק 57 היה אסיר פוליטי גרמני ואנשי צוותו היו רוסיים ברובם. לא מעט חששנו כשראינו לפנינו את הרוסים החסונים כתלבושתם הצבאית. הם לא ניראו כאסירי מחנה-ריכוז ורק המיספר האישי על כנדיהם העיד על כך. כאן התגבשו בהפתעה שניה, כשבמקום קבלת-הפנים ה, "מסורתית" המלווה גידופים ומכות, התחיל הממונה על הבלוק את נאומו במלים: "חברים, כאן אתם לא במחנה-ההשמדה אושוויץ. כאן אין תאריגאים ואין לכם מה לפחד מרוצחים מקצועיים". לא האקנו למשמע אוזנינו. הדברים עשו על כל האנשים רושם רב, ותרמו הרבה לרצון להיאבק על החיים לאחר התנאים הקשים והתלאות שעברו עלינו בימים האחרונים במסע-המוות. הממונה על הבלוק קרא לכל איש לעזור לחברו ולא לאבד את התקווה לשיחזור הקרוב ולחיי חופש. בסוף הוא פנה אלינו שנמסיר את כל ה, "קאפו" אשר בינינו שבעבר התנהנו בצורה לא אנושית כלפי האסירים. עוד הרבה שבועות לאחר-מכן הוכרזו את נאומו של הממונה על בלוק 57 שאת שמו אינני יודע.

בבלוק זה שהיתי רק יומיים. בינתיים התמלא הבלוק באנשים חדשים שהגיעו זה עתה בהמוניהם מן המזרח. רובם היו אסירי אושוויץ, או המחנות המסונפים. בין הבאים היה גם מיספר רב של צעירים, אשר הצליחו לעבור את אושוויץ ולהיוותר בחיים. לרובם לא היה בלוק 57 התחנה האחרונה. למחרת בואם נשלחו אנשים רבים בטרנספורטים לעבודה במחנות-חוץ של בוכנוואלד.

ביום השני לבואי לבוכנוואלד, והיה זה בזמן המיסקד היומי (ה, "אפלי") כשעמדנו בחוץ בשלג העמוק ובקור העז, הודיע הממונה על הבלוק כי על כל

הצעירים עד גיל 17 להתייצב, לשם העברת לבלוק מיוחד לצעירים המוקם במחנה האוהלים הסמוך. מיד כמה בחלה גדולה, כי מי מאסירי המחנות אינו מכיר את תכסיסי הגרמנים? באותו הזמן מרוכזים היו צעירים רבים בבלוק 57. הממונה על הבלוק ואנשי צוותו השתדלו בהרגעת הרוחות, והסבירו כי הדבר הוא לטובתנו ואין ממה לחשוש. נוסף לזה הוא הכריז, שאין חובה לעבור לבלוק המיוחד לצעירים, כל צעיר או ילד שאינו רוצה לעבור יכול להתייצב ולצאת למחנה-עבודה עם המשלוח הקרוב. כמובן, שרוב רובם של הצעירים בחרו באפשרות השניה; במקום לעבור לבלוק, "החשוד" הם בחרו לצאת לעבודה. לגבי רובם היתה זו החלטת גורלית, כי לא חזרו משם לעולם. אחרי נסיוני הראשון במחנה זה והתרשמותי החלטתי להתייצב אצל הממונה על הבלוק על-מנת לעבור לבלוק-הילדים. התברר שלא היינו רבים; בסך-הכל יצאנו, אחרי חלוקת האוכל, כמניין נערים יהודים למקום החדש והבלתי ידוע. לא ידעתי בוודאות מה יהיה גורלי במקום החדש, אבל הרגשתי שהפעם אפשר להאמין לדברי הממונה על הבלוק שהדבר לטובתנו. בימים הבאים לא התחרטתי על החלטתי, שהודות לכך נשאיתי בחיים.

קבוצתנו, אשר היתה הראשונה שיצאה למקום החדש, כללה כ-12 נערים בגילים 12-16. היינו כ-5 נערים מסלובקיה וכ-7 מפולין. כולנו הגענו לבוכנוואלד רק יום או יומיים לפני-כן עם המשלוחים של מפוני המחנות שבשלויה. את הנערים מסלובקיה היכרתי כולם עוד ממחנה סרד שבסלובקיה או ממחנה-ההשמדה אושוויץ. גם חלק מהנערים היהודים מפולין היכרתי עוד באושוויץ והתארגנו ליציאה במשותף, כי נדברנו לפני שהתייצבנו לשם העברה.

החיים בבלוק הילדים

כפי שהזכרתי קודם, היה מתנת-האם בוכנוואלד מחולק ל-3 אגפים נפרדים, אשר ביחד היוו את המחנה המרכזי, שאליו מסונפים היו כ-100 מחנות-חץ. האגף השלישי, הקיצוני בצד הצפוני של המחנה כולו, נקרא "מתנת-האוהלים". בתחומו רוכזו המוני אסירים פולנים שהובאו למחנה אחרי פרוץ מלחמת-העולם השנייה והגרמנים הקימו עבורם מחנה נפרד ומבודד, בו שיכנו את האסירים באוהלים גדולים, ומכאן שמו של המחנה. הפולנים סבלו קשות מקור ורעב ובמיוחד ממגיפת הטיפוס שפרצה ביניהם. כפי שסופר לנו, לא נשארו בחיים הרבה מאלפי הפולנים אשר בסמנת-האוהלים ורק בודדים זכו בסוף להעברה למחנה הגדול. בינתיים חוסל המחנה, מהאוהלים לא נשאר זכר ובמקומם חוקמו כמה צריפי עץ, שהמשיכו לשאת את השם מתנת-האוהלים, ובתם רוכזו בדרך-כלל אסירים קשישים שלא היו מסוגלים עוד לעבודה, המחנה נשאר גם להבא מנותק, והעברה ממנו למחנות אחרים היתה אפשרית רק ברשיון מיוחד של הממונה על הבלוק. השער בין המחנות נשמר בהקפדה על-ידי משטרת-המחנה (בלשון המחנה: "לאגרשוץ"). משטרת-המחנה, כפי שידוע לי, היא תופעה מיוחדת של מחנה-הריכוז בוכנוואלד; לא שמעתי על "מוסד" כזה במחנות אחרים. המינהל העצמי, אשר לו זכו אסירי מחנה בוכנוואלד במידה רחבה, הוא שקבע הסדר זה. תפקידו של ה"לאגרשוץ" היה לדאוג לסדר

בתוך המחנה. לתפקיד זה נבחרו על-ידי זקני המחנה אנשים בעלי תכונות מתאימות מקרב האסירים הפוליטיים. אלה נהנו מחופש תנועה מלא בכל שטח המחנה, וכמובן גם מהקלות אתרות. כמובן, יהודי לא יכול היה להגיע לתפקיד זה. קשת לי לשפוט את המשטרה הזו באופן כולל. יכול אני רק למסור מנסיוני ומשמעות שהגיעה לי יכול אני להעיד, שלא נפגשתי בחייתי במחנה בוכנוואלד במקרה של התעללות, או בגילוי של התאכזרות, מצד אנשי ה"לאגרשוץ". זה לזכותם. כפי שנודע לי אחרי השיחרור, היו רוב אנשי ה"לאגרשוץ" חברים פעילים במחתרת שבמחנה, וגם לקחו חלק פעיל בפעולתה. שמעתי וקראתי יותר מאוחר, כי מפקד משטרה זו, אסיר גרמני בשם הופמן, שיתף-פעולה עם שלטונות המחנה הגרמניים והוצא להורג על-ידי המחתרת של האסירים בבוכנוואלד.

בלוק 66, אליו הועברנו, עמד בשורה הקיצונית של המחנה, על-יד גדר התיל שהפרידה את המחנה משטחי נג'הירק. היה זה מבנה עץ מחולק ל-2 אגפים, אשר כללו חדר מגורים גדול בשביל האסירים, חדרי-שירותים, חדר לצוות הקבוצ, וחדר מיוחד למטונה על הבלוק. בתנאים גורמאליים היה מבנה זה מיועד לכ-200 אסירים, 100 בכל אגף. כמובן, שהתנאים באותו הזמן לא היו גורמאליים, ונדחסו לצורף זה אסירים פי כמה ממיספר זה.

בהגיענו לבלוק היה המקום משוכן על-ידי אסירים מבוגרים, אשר עדיין לא הועברו משם. אנו היינו קבוצת הצעירים הראשונה שהגיעה למקום. הוקצו לנו מקומות ארציים בדרגשים. עם בואנו הוסבר לנו, כי אנו קבוצת-החלוצ ו"המייסדים" של בלוק-הילדים, אשר אליו יועברו כל הילדים והצעירים מכל המחנה. האסירים המבוגרים יועברו מיד למקום אחר; כן הוסבר שיובא צוות קבוע חדש לנהל את הבלוק; ואכן כך היה. הדבר היה כנראה מאורגן ומתוכנן היטב, כי כבר למחרת היום הוצאו כל המבוגרים מן הבלוק וצוות חדש לקח את כל העניינים לידיה. למחרת גם קיבלנו תוספת רצינית של ילדים וצעירים, אשר הובאו לכאן מכל שטחי המחנה ומחמשלוחים חודשים שחמשיכו להגיע לבוכנוואלד. באותו ערב ראשון כבר היו בבלוק כ-80 צעירים וילדים. התפקידים היו כאן בידי האסירים הפוליטיים בני אומות שונות, בניגוד לאושוויץ, בה מילאו הפרשעים את רוב המשרות והתפקידים, וזה שקבע את אופי של מחנה בוכנוואלד כולו והחיים בו. ליהודי קשת היה להגיע לתפקיד אפילו בבוכנוואלד. רק בבלוקים מיוחדים ליהודים מילאו יהודים תפקידים שונים, אבל אלה היו מקרב האסירים הוותיקים ביותר. כך היו בבוכנוואלד יהודים במיספר קטן שזכו לתפקידים מיוחדים, ומהם היו גם בבלוק שלנו.

כממנה על הבלוק שלנו (ה"בלוק-אלטסטה") כיהן אסיר פוליטי לא יהודי, פראנטישק קלינה מצ'כיה, פקיד דואר לשעבר, אחד האסירים הוותיקים במחנה. למרות שהוא כיהן כממנה, לא היו לנו הרבה קשרים אתו. בדרך-כלל נפגשנו אתו רק בזמן המיפקד היומי. רק לעתים רחוקות ערך הוא אישית ביקורת בבלוק. כפי שידוע, הוא היה רוב הזמן מחוץ למחנה-האוחלים ובילה את היום במחנה הגדול לצורך סידורים שונים. לפי ההתרשמות המעטה אשר היתה לי ולחברי, היתה דעתנו

על הממונה חיובית ביותר. היה זה אדם טוב לב, לא שמעתי אותו צועק. הוא לא נגע באסיר לרעה. הרבה אינני יכול להוסיף על אישיותו, כי לא היו לנו קשרים אישיים-יומיומיים. אחרי שיחרור המחנה, כשהיחסים בינו לבין הילדים התהדדו עוד יותר, והוא התמנה לממונה על קבוצת ילדים יהודים מצ'כוסלובקיה, לא הייתי כבר במחנה בוכנוואלד, אבל מחברי שמעתי שכחים רבים עליו.

התפקיד השני בחשיבותו, היה זה של סגן-הממונה על הבלוק, תפקיד שלא היה קיים בארשוויץ. בבלוק שלנו היה ממלא-מקום הממונה גוסטאב שילר, יהודי מפולין. היה זה תפקיד חשוב מאוד; וכשיהודי הגיע למעמד כזה בבוכנוואלד, מצביע הדבר על חשיבותו המרובה ומעמדו של האיש. לא ידוע לי איך הגיע גוסטאב שילר לתפקיד זה, ורק מאוחר יותר נודע לי כי היתה זו בעצם שליחות מטעם המחנה, שגוסטאב היה אחד מתברית. נוסף לזה, גוסטאב היה הרזה החיה של הבלוק במשך כל חודשי קיומו, והיה הרושם שהוא הקובע ולא הממונה הצ'כי. גוסטאב כילה את רוב זמנו בבלוק, ועמד בקשרים אישיים עם כל הילדים, שפנו אליו בפניות השונות. הוא קבע גם את כל משטר החיים בבלוק. הוא היה גבר כבן 30—35, מראהו לא היה יהודי, ולפי הרושם היה נראה כאיש גוסטאב. אחרי שהיכרנו אותו, הגענו למסקנה שאופיו היה החיפז מחוותו. למרות כל הבעיות אשר עמדו לפניו הוא שמר תמיד על קר רוחו. לא ראיתי, וגם לא שמעתי, על התנהגות גסה מצידו כלפי הילדים; ואם ניקח בחשבון את התנאים בהם הוא פעל והסיכון שהוא הסתכן, ראוייה התנהגותו להערצה מיוחדת. הוא פיקח אישית על כל המתרחש. גם חלוקת האוכל היתה מוטלת עליו. הוא השליט משמעת וסדר בחלוקת המזון, גם לאלה אשר לא היה להם כוח להידחק. בתוקף תפקידו הוא היה אחראי גם לסדר ולנקיון בבלוק, ובמיוחד, מה שחשוב ביותר, גם לחלוקה צודקת לכל, כי בבלוקים אחרים סבלו בדרך-כלל החלשים בשל מקומות לינה וציוד. את כל מרצו השקיע בהסבת התנאים בבלוק ואת זה השיג בדרכים שונות ומשונות.

תפקיד נוסף היה זה של ה"קֶשֶׁם" ("שרייבר", בלשון המחנה). בבלוק שלנו היה בידי יהודי מצ'כיה, בשם יירקה וורבא, סטודנט צעיר, אשר הגיע לבוכנוואלד מגייטו טרווינישטאט. תפקידו היה לנהל את פנקסי הבלוק, ספירת האנשים לפי המפקד היומי וניהול כרטיסיות האסירים. כמו-כן עמד בקשר עם מוסדות שהיו אחראים לכו"אדם במחנה. הוא היה מאוד עסוק כל שעות היום, כך שלא היה לו קשר אישי לאסירים, פרט לכמה נערים יוצאי צ'כיה שאתם נפגש לפעמים לשיחה.

התפקיד הנמוך ביותר בתוך הבלוק היה זה של הממונה על האגף, או המפקחים על האגפים. בבלוק שלנו, כידוע, היו 2 אגפים, ובכל אגף כ-4—5 מפקחים, שתפקידם היה לדאוג לסדר בבלוק, לבצע עבודות שונות, חלוקת אוכל, ליחוי אסירים ושליחויות שונות. שני האגפים בבלוק שלנו מחולקים היו לפי ארץ הנמצא של האסירים, וגם המפקחים חולקו לפי מפתח דומה. עם המפקחים אשר באגף שלי הייתי במגע אישי הדוק בתוקף תפקידם. את המפקחים מהאגף השני לא היכרתי אישית, אלא רק מראית. רוב המפקחים ששירתו בבלוק שלנו היו יהודים. היחסים אתם היו בדרך-כלל סדירים, והם גם השתדלו לעזור ככל שיכלו. רק במקרים בודדים נתקלו במפקחים שהתייחסו לא יפה לאסירים.

אשר לקשרינו עם אנשי ה"ס.ס. הזכרתי קודם שהמתנות שהיו את בוכנוואלד מנותקים היו אחד מהשני ולא היתה אפשרות לנוע חופשית ממחנה למחנה, שגדר תיל הבדילה ביניהם. מצב זה גרם לכך שקשרינו עם האסירים היו נדירים ממש. במחנה שלנו הית מיספר קטן של אסירים מבוגרים, רובם חולים, אשר בכלל לא עזבו את הבלוקים ואתם לא נפגשנו כלל. אפשר גם להגדיר את קשרינו מחוץ לבלוק שלנו כמצומצמים ביותר. למחנה הגדול הגענו רק לשם רחצה במקלחת ציבורית, אשר לא היתה קיימת במחנה שלנו. יש שהצלחנו לעבור בחשאי את הגדר ולבקר בבלוקים. היו אלה בעיקר ביקורים להשגת אוכל, שבמחנה זה הוא היה מצוי קצת יותר, כי רובם של האסירים היו לא יהודים שקיבלו חבילות אוכל מהבית. רק בודדים בינינו יכלו לעבור עם רשיון; זה התאפשר רק כשאסיר ותיק סידר את הדבר מראש או במקרים מיוחדים. לי התמזל מזלי, שהממונה על הבלוק סידר לי רשיון לגשת להחליף ספרים בספריה שבמחנה הגדול. היו שם הרבה ספרים בשפה העברית, וכך זכיתי גם בקריאה וגם באפשרות להתיידד עם מיספר אסירים צעירים וגם לבקרם לפעמים בבלוק שלהם. אבל עלי לציין כי הית זה מזלי המיוחד ולא כל אחד זכה לשכמותו. במגעים עם אנשי ה"ס.ס. היה הדבר, למזלנו, דומה. אני יכול לקבוע בשמחה, שבזמן שהותי בבוכנוואלד היכרתי רק איש"ס.ס. אחד, זה האחראי לבלוק שלנו, שהיה מגיע בזמן המיפקד היומי לספור את האסירים. גם הוא התעכב לרגעים ספורים, ספר את האסירים, חתם על הפרטיכל, והסתלק. לא ידוע לי שמו של איש ה"ס.ס., אף איני זוכר עוד את חזונו; זכור לי רק שלא היו לנו בעיות מיוחדות אלו. בדרך-כלל עברו פגישותינו אלו בסדר. מאחר שלא יצאנו לעבודה, וגם תגעותינו בשטח היו מצומצמות, לא היכרנו ולא נפגשנו עם אנשי"ס.ס. נוספים.

גם את שטח המחנה עצמו ברובו הגדול לא היכרתי. רק אחרי השיחרור סיירתי בשטח המחנה הענקי כולו לאורכו ולרוחבו.

כפי שכבר ידוע, נקרא בלוק 66 בלוק-הילדים, אבל למעשה רק חלק קטן מהאסירים ששוכנו בו היו ילדים ממש, ובגלל זה משתמש אני בביטוי „בלוק צעירים“, כי דבר זה הולם יותר את שוכני הבלוק. לפי הגיל היו רוב האסירים בבלוק בני 13—17, ו"א נערים (בלשון המחנה „יונגטליקה“), וזה היה גם הכינוי הרשמי. היו בינינו חלק שהיו צעירים יותר מכפי שצינתי. היו גם בני 10, מבוגרים יותר, שהצליחו להעלים את גילם האמיתי. היו גם הרבה צעירים מפורזים במחנה כולו אשר לא הגיעו בכלל לבלוק; הם סבלו בבלוקים אחרים, או הועברו למחנות אחרים וחלקם הגדול לא זכה לשיחרור.

התקופה השניה: תקופת התקדמות בעלות-הברית וגירוש יהודי הונגריה למחנות ההשמדה

עם התקדמות בעלות-הברית בחזיתות, גדל מיספר האסירים המועברים לבוכנוואלד מיום ליום, וכך גדל גם מיספרם של הצעירים בבלוק שלנו. חודש אחרי פתיחתו כבלוק ילדים, הוא היה מלא עד אפס מקום, ועברנו את המיספר של

500 נפש. הרוב הגדול לא ישן על הדרגשים, אלא הסתפקו בכל מקום פנוי. התנאים נעשו קשים יותר, אבל בגלל החקלות אשר היו מנת חלקנו, נשלחו כל הזמן צעירים חדשים לבלוק, כך שהמספר הסופי נע בין 600—700 נפש. כדי להקל על סדרי החיים, חולקו האסירים לשני האגפים, לפי ארץ המוצא. האגף השמאלי היה „אגף הונגרי” והאגף הימני „אגף פולני”, חלוקת שנשמרה עד הסוף. באגף הונגרי שוכנו כל דוברי הונגרית (טראנסילבניה, רוסיה הקארפאטית, צפון יוגוסלאביה והונגריה) והם היו גם את הקבוצה הגדולה ביותר. באגף השני היו רובם יוצאי פולין וגוסף להם צעירים מצ'כוסלובקיה, צרפת, הולנד, גרמניה, ועוד. כמובן, שרוב רובם של הצעירים היו יהודים או בני-תערובת, אבל בכל זאת נכנסו גם כמה לא יהודים ביניהם. הרבה זמן לא ידענו אנו על כך; רק בסוף גודע לנו שיש ביניהם צעירים מאוקראינה. לא ידוע לי איך הצליחו להסתכן ביניהם.

היחסים בין אנשי שני האגפים לא היו תדוקים ביותר, בעיקר בשל קשיי שפת בעיה שהיתה קיימת בכל המחנות. ידוע שיהודי מפולין לא מצא שפה משותפת עם יהודי מהונגריה; דבר זה גרם להפרדה בין שני האגפים, פגישות משותפות היו בעיקר בזמן המיפקד היומי, אשר נערך באגף הפולני. היו לפעמים גם פעולות משותפות, אבל בדרך-כלל התנהלו החיים בנפרד בכל אגף. הימים היו ימי חורף אפורים, ומצב-הרוח הישפע מציפיה לעתיד. היינו מתעוררים מוקדם, כשבחורף חושך מוחלט. גם לא היתה כל אפשרות לישון, בגלל הרעש והצעקות שהקישו הצעירים שישנו על הריצפה. ביד בבוקר התקיימה חלוקת האוכל: משקה שהיה ספק קפה ספק תה, מנת הלחם היומית והתיכת מרגרינה. חלוקת האוכל וסידורים פנימיים שונים גילו את רוב זמננו עד הצהריים. בצהריים היתה חלוקת מרק, שהיה בדרך-כלל מים מבושלים עם קליפות תפוחי-אדמה או עלי כרוב. כל אחרי-הצהריים היה חופשי ולא העסקנו, מחוץ לסידורים אישיים שונים כמו: ביקור במרפאה, רחצה וכדומה. אחרי חלוקת קפה והמיפקד הלכנו לישון מוקדם. לפעמים גם שמענו חדשות, אשר תועברו דרך הרמקולים שבכל בלוק, וכך היתה לנו גם האפשרות לעקוב אחרי המצב בחזיתות.

לא ידוע לי בדיוק אם רשומים היינו במשרד המחנה כיהודים. הדבר ודאי מעורר פליאה, אבל באמת הוא לא היה ברור לנו שם ולא ברור לי עד היום. במחנה היה ידוע, כמובן, שיהודים אנו למרות שלא נשאנו על בגדינו את הסימנים המיוחדים אשר ליהודים במחנות-הריכוז, „מגן דוד” צהוב-אדום או משולש אדום ומעליו פס צהוב. בתנינו לבוכנוואלד קיבלנו אומנם מיספרים אישיים כבכל המחנות, אבל השימוש במיספרים האישיים לא היה כה המור בבוכנוואלד והשתמשו בשמות ולא במיספרים. בזה אפשר גם להסביר, שאינני זוכר את מיספרי האישי במחנה. אומנם גם בבוכנוואלד היתה חובה לתפור את המיספר עם המשולש על הבגדים, אבל רק מעטים משוכני הבלוק שלנו עשו כך, והשלטונות לא הקפידו כל-כך על נוהג זה. האסירים הוותיקים התהלכו עם מיספרים חפורים, וכך גם כל האסירים אשר יצאו לעבודה. הלבוש שלנו היה אורחי, ולא בגדי האסירים עם תחלון הגזור בגב המעיל ופסים אדומים על המכנסים. כנראה שבאותו זמן לא היו מספיק בגדי אסירים בבוכנוואלד. בקשר לתספורת, גם על כך לא הקפידו בזמננו,

ומאז שסיפור אותנו בכואנו אל המחנה התהלכנו במשך חודשי שהייתנו בבוכנוואלד בשערות מגודלות.

מהרבה בחינות לא התנהלו חיינו בבוכנוואלד כהתאם לנוהג המקובל. היו לנו כמה סיבות. את הסיבה הראשונה כבר הזכרתי: לא יצאנו לעבודה; זאת זה הישג עצום שאינני יודע איך הושג, בשעה שכל האסירים בלי יוצא מהכלל, מחוץ לחולים המאושפנים בבית החולים, עבדו. מצב זה גרם לסדר-חיים שונה משל האחרים. העבודה התנהלה בבוכנוואלד עד יום השיחרור ממש וכל אסיר היה חייב לצאת לעבודה. רוב האסירים הועסקו בעבודות פרודוקטיביות שונות, בחקלאות, בכניית ובעיקר בבתי-החרושת לנשק אשר היו מפורזים סביב המחנה. כמו-כן עבדו בשירותים שונים בתוך המחנה. חלק עבד בעבודות אשר לא היה להן כל תכלית, אולי רק כדי להרוס חיי אדם. העבודה היתה קשה במיוחד ובתנאים לא אנושיים וקר עז. מיקומו של המחנה, שהיה על פיסנת החר, ותנאי סוגי-האוויר היקשו עוד יותר על העובדים וגרמו לקורבנות רבים. כמוכן, לא צריך לציין עד כמה היה זה חשוב בשבילנו שלא יצאנו לעבודה. גם לבושנו, שהיה דל ביותר, בלי מעילו חורף, לא איפשר לנו לצאת מהבלוק. ישבנו ברצון ימים שלמים בבלוק מבלי לצאת.

הדבר השני שהבדיל אותנו משאר האסירים: לא עמדנו ב„אפלי“ המשותף לכל ברחבת המיפקד המפורסמת, אלא הורשינו לעמוד בנפרד, בהתחלה לפני הבלוק, ואחר-כך בכלל לא יצאנו, אלא עמדנו במיפקד בפנים הבלוק, ולשם הגיע איש ת.י.ס. לקבל את המיפקד. כמוכן, היה זה דבר גדול, בהתחשב בקור, כשרוב האסירים עמדו לפעמים שעות על רחבת המפקדים, ותיו נאלצים לחכות עד שיסכמו את כל הספירה.

תגרוע מכל היה הרעב אשר שרר במחנה ובמיוחד בבלוק שלנו. מאחר שלא יצאנו לעבוד, והיינו מבודדים, לא היתה לנו גם כל אפשרות להשיג אוכל נוסף על המנה היומית הרגילה; זו היתה בבוכנוואלד דלה במיוחד, אפילו דלת מזון של אושוויץ. להיות רק על המנה היומית של המחנה היה קשה מאוד, וסבלנו קשות מרעב. אסירים אשר עבדו קיבלו גם תוספת אוכל ויכלו להסתדר יותר קלות. היו להם גם אפשרויות יותר גדולות להשגת אוכל. דבר נוסף: האסירים הלא-יהודים רובם קיבלו חבילות אוכל מתבית וכמו-כן חבילות של הצלב האדום הבינלאומי, וכל זה שיפר בהרבה את תזונתם. גם מעזרתם של אסירים אלה, שלפעמים מוכנים היו לעזור לנו, לא יכולנו ליהנות, כי לא ניתן לנו לגשת למחנה הגדול.

אשר לחבילות הצלב האדום. האסירים הלא-יהודים של מחנות-הריכוז הנאציים קיבלו מפעם לפעם חבילות מהצלב האדום הבינלאומי, אשר חולקו לפי מפתח מסוים. סידור זה היה גם בבוכנוואלד. יהודים לא היו זכאים לקבל חבילות אלה וגם לא קיבלו אותן. מה גדולה היתה הפתעתנו, כשיום אחד הופיע מפקח האגף והודיע שמקבלים חבילות מן הצלב האדום. לשמחתנו לא היה גבול, כי רק משמועות ידענו על הפלא הזה. וכבר באותו היום, מיד אחר חלוקת האוכל, חולקו גם החבילות, חבילה של 12 ק"ג לכל 6 אנשים. היה זה אוצר ממש, כי בחבילה כזאת היה מכל טוב, אשר חודשים ארוכים ראינו רק בחלומותינו חורודים ביותר.

מה שהוסיף על השמחה היה, כשנדע לנו, שאת החבילות קיבלנו הודות לנכונותם של האסירים הלא-יהודים לוותר על חלק מחבילותיהם לטובתנו. לא אנוס אם אציין את המאורע כתופעה יוצאת מגדר הרגיל של סולידאריזת אנושית, בתנאים תבלתי-אנושיים של מחנה-ריכוז נאצי. הדבר לא נשאר כתופעה חד-פעמית; קיבלנו חבילות כאלה ובאותם התנאים 3 פעמים. אבל מאחר שמיספר שוכני הבלוק גדל, חולקה חבילה ל-10 אנשים. הדבר הוסיף גם מבחינה מוראלית, אך בעיקר בשל תוספת רציניות של אוכל מוץ, שכל-כך חסר לנו במחנה. נוסף לזה נמצאו בתוך החבילה, נוסף למצרכי המזון, גם דברי לבוש חמים, אשר הוגרלו בין מקבלי החבילה, במקרה כזה זכיתי אני בסודר חם.

כל הדברים האלה, שנראים אולי היום פעוטים כליכך, היה להם בחיי המחנה ערך רב ותרמו הרבה לרצון החיים, אשר דרש מאתנו מאמץ נפשי וגופני עצום. אני משוכנע שגם החבילות תרמו את חלקן במאבק זה.

אשר לחיי התרבות: הם לא היו כה ערים כפי שהיו באגף הילדים שבבלוק היהודי במחנה הגדול של בוכנוואלד. במחנה זה היה קיים, במסגרת הבלוק היהודי, גם אגף לילדים שהתנהלו בו חיי תרבות וכיתות לימוד ממש. בבלוק שלנו זה גם לא היה אפשרי מסיבות אובייקטיביות רבות: תנועה מתמדת של אנשים, אי קיומה של שפה משותפת לכל והזמן הקצר, כל אלה לא איפשרו לארגן פעולת סדרה, ובכל זאת, יש להעלות כאן את מאמציהם של האנשים שאירגנו עבורנו משהו גם בשטח זה. זכורות לי היטב שתי מסיבות גדולות ומצלחות, אשר התקיימו בבלוק שלנו, בהשתתפות המוני צעירים, ואשר תרמו רבות לכולנו. הגיעו גם אורחים מהמחנה הגדול ונתנו איתנו מתאוורר שלא הזכירה כלל מחנה-ריכוז נאצי.

אם זכור לי טוב, המסיבה הראשונה התקיימה בתאריך של חג הפורים. אין אני יכול להיזכר באיזו הזדמנות נערכה המסיבה השנייה. זכור אני היטב את התוכנית שהוגשה, שהיתה מבוססת על רקע לאומי. כל קבוצת הופיעה בשפת ארץ מוצאת, חגישה שירים ומחזות קצרים, גם מחיי המחנה, הקראה, מקהלה מדברת ודיקלום שירים. באותה הזדמנות שמענו לראשונה גם שירי גיטו שונים אשר ייתר מאוחר כה התפרסמו. בכל חיינו בבלוק וגם במסיבות אלה שררה תמיד אווירה יהודית לאומית, והדבר גם הובלט על רקע המחנה כולו שמסיבת ההרכב האשרי של האסירים לא טופחו תופעות לאומיות וכל הפעילות התנהלה בדרך-כלל על בסיס בינלאומי. היה זה גם טבעי שבמצעד התניגי אחר השיחור צעדו קבוצות נוער אלו מתחת לדגל הכחול-לבן, בעוד האסירים היהודים המבוגרים הצטרפו לגוש של ארץ מוצאם.

חודשים אלה היו קשים במיוחד, והאווירה והדחוסה בבלוק עוד הוסיפה לסבלותינו. הציפיה לעתיד לבוא העיקה על לבותינו ולא ידענו מה יביאו הימים הקרובים. רק הבטחון בעתיד הטוב, אשר טיפחו בנו האחראים שלנו, תרמו לשיפור המצב.

למרות שלא יצאנו לעבודה היה מצבנו הגופני, וכמובן גם הרוחני, בכי רע. הרעב הגדול והסבל אשר עברנו נתנו את אותותיהם בנו. חיינו חלשים מאוד. ובכל

זאת, היה זה פלא ממש, שבמשך כל התקופה בבלוק הילדים, לא פרצה בו כל מגיפה. בבוכנוואלד, ובמיוחד בשבועות האחרונים כשהמתנה התמלא באסירים ממחנות המפונים, פרצו מגיפות שונות, במיוחד טיפוס, אשר קצרו הרבה קורבנות. הבלוק שלנו נשאר מחוסן ועל כך יש להודות לטיפול הרפואי המונע אשר זכינו לו במשך שהותנו בבלוק. לפי תקנות של מחנות-הריכוז, לא היו האסירים תחתונים זכאים לטיפול כלשהו וגם לא לאישפוז בבית-החולים. אבל גם בתחום זה, כפי שזה היה בתחומים אחרים לא נשמר התקנון, וזה היה הגורם שלא פקדו אותנו מגיפות. העזרה הרפואית אשר קיבלנו בבלוק התבטאה בעיקר בבדיקות שיגרתיות בפרק זמן קצר. האסירים, שאצלם התגלתה מחלה כלשהי קיבלו את הטיפול במירפאת המחנה. במיוחד יש לציין את הטיפול המסור אשר רבים מאתנו קיבלו מידי החובש. יכול אני להעיד על כך מנסיוני האישי. מקרים קשים, וכאלה היו רבים, הועברו לבית-החולים, "הרוזרי", וגם שם, כפי שסיפרו לי חברי, זכו לטיפול מסור, ורבים ניצלו שם ממוות.

התמותה בבלוק שלנו הייתה קטנה, ואפשר להסביר את זה בכך שמקרים קשים הועברו לבית-החולים. כמה מאסירי הבלוק שלנו נפטרו במחנה לא ידוע לי. במשך כל תקופת שהותי בבלוק 66 לא ראיתי מת בבלוק.

הימים האחרונים של במחנה בוכנוואלד

החיות המערבית התקדמה במהירות לעבר גרמניה ובגרמניה עצמה והתקרבה גם למחנה שלנו. עם התקדמות החיות גברו גם האנתינו לעתיד. שמועות שונות התהלכו במחנה בקשר לגורלנו. למעשה לא היה, כנראה, שום תוכנית מוסמכת אצל ה-ס.ס. מת לעשות עם שוכני המחנה. היינו בין ראשוני מחנות-הריכוז הגדולים בגרמניה שעמדנו להשתחרר, ולשלטונות ה-ס.ס. לא נשארו למעשה הרבה אפשרויות העברה של המוני האסירים אשר התקבצו באותם הימים בבוכנוואלד. המחנות היו מלאים ודחוסים וכל הזמן הוסיפו להגיע משלוחים חדשים.

באותם ימים ממש, יומי אפריל הראשונים של 1945, עזבו את המחנה אסירים מארצות סקאנדינאביה, דנים ונורווגים, אשר הוחזרו לארצם באמצעות תצלב האדום השוודי, אשר היה פעיל מאוד בגרמניה באותם ימים. היו פירושים שונים לדבר, לטובה וגם לרעה, והשמועות התפשטו במהירות והוסיפו על המתח, שבאותם ימים הגיע לשיאו.

ותיה זה באותם הימים, כבוקר אחד, שבתאריכו המדויק איני יכול להזכר, פתאום שודרה פקודה ברמקולים של המחנה, אשר ירדה עלינו כמהלומה, וחיסלה למעשה את כל תקוותינו לעתיד. לפי הפקודה, היה על כל היהודים להתייצב מיד במגרש הטיפקדים שבמחנה הגדול. היו באותם הימים יהודים במיפסר גדול בבוכנוואלד, אשר הובאו אליו רק בימים האחרונים ממחנות אחרים. פקודה זו גרמה מיד לבהלה גדולה בקרב האסירים היהודים. זוכר אני היטב את היום. היה זה הבוקר האביבי והנאה הראשון. יצאנו כולנו אל מחוץ לבלוק להתחמם בשמש

האביבית, כששמענו את הפקודה, רצנו מיד לבלוק, כי ראינו שקבוצת גדולה של „לאגרשויץ“ מתקרבת לעבר המחנה הקטן והתחילו לרכו את האסירים היהודים לפני הבלוקים. הדבר בא כהפתעה גמורה לכל האסירים, וגם לאלה אשר היו מרעסקים במשרות ומילאו תפקידים חשובים. גם בבלוק שלנו לא ידע איש מבעלי התפקידים „מה קורה“, הממונה על הבלוק שלנו כינס את כולם לצורך התייעצות ולברר מה יש לעשות. עלינו ציוו לעלות על הדרגשים ולא לזוז מהבלוק.

במיוחד זכורה לי הרפתה של גוסטאב שילר, אשר במלים ספורות הצליח להרגיע את הרוחות ולמנוע בתלה. גוסטאב דרש מכל אחד להישמע להוראות ולא לנקוט שום פעולה על דעת עצמו. ידענו שהוא וגם האחרים יעשו הכל לטובתנו והתנהגו בהתאם להוראותיהם. ידענו היטב שעזיבת המחנה בשעת זו פירושה חיסול. היינו מוכנים להתנגד בכוח. נאמר לנו הן עליידי גוסטאב והן עליידי הממונה על הבלוק שלא לזוז ממקומותינו על הדרגשים ולהתנגד בכוח אם ירצו לפנות אותנו בכוח. היה זה מקרה ראשון ששמעתי, בתחילת המחנה-ריכוז, בעלי תפקיד קורא להתנגד לשלטונות. הוסבר לנו שהממונה על הבלוק יצא לסדר את העניין בהנהלת המחנה ושאיך ממה לחשוש.

אבל בינתיים התרחשו העניינים אחרת. לפתע ראינו שגם לעבר הבלוק שלנו מתקרבת קבוצת „לאגרשויצים“. שקט מוחלט שרר בבלוק כשנכנסו וציוו עלינו להסתדר לפני הבלוק. כמובן שאיש לא יצא. המשכנו לשכב. לא עזר להם לא השיכנוע וגם לא הנסיגות להזיז אותנו באמצעות מקלות. לא זזנו. כשראו שאין מה לעשות, עזבו והלכו, בלי שאיש מאתנו יצא ויחיצב. ברצוני לציין, כי בפעולה זו לא היו בהתנהגותם של ה„לאגרשויצים“ שום מקרים של אלימות פרט, אולי, במקרים בודדים כשרצו להגיע אנשים לצאת מהדרגשים. לאמיתו של דבר, אילו היו רוצים להשתמש בכוח הם היו מצליחים בפעולתם.

מאחר יותר שמעתי כי בכל זאת יצאו כמה עשרות גברים והתייצבו לפני הבלוק. לא ראיתי את אלה, כך שאינני יכול לנקוט מספרים. רובם היו מנערי האנף השני, מה שנוגע לגורלם של אלפי היהודים אשר עזבו אותו יום את בוכנוואלד, הוא היה רע וזמר ורק אחדים מהם זכו להגיע לטריווינשטאט אחרי תלאות רבות בדרך. חשנו ושמענו את החזית המתקרבת. הפעילות האווירית של בעלות-הברית בסביבות המחנה היתה בלי הפסקה. מה יהיה אחנו לא ידע איש, גם לא הגרמנים עצמם. בקרב ה-ס.ס. היו קיימות כמה גירסות ואנדרלמוסיה שררה במפקדת המחנה. הידיעות אמרו כי הציר ארפורט הקרובה כבר נפלה, וחיכונו יום-יום לשיחרורנו. אבל התרחשויות היו אחרות וגורלנו שונה.

ביום ה-10 באפריל, כשהכוחות האמריקניים עמדו קילומטרים אחדים מהמחנה, הגיעה הפקודה הגורלית: „כל היהודים להתייצב מיד במגרש המפקדים“. באווירת המתוחה של אותו היום, כשכל אחד ידע שהשיחרור הוא שאלת של שעות, נפלה עלינו הפקודה כרעם, הסתגרנו מיד בבלוק. היה לנו כבר נסיון, למרות שהפעם לא היה איש מבעלי התפקידים בבלוק. הם יצאו כולם לפנינו אל המחנה הגדול. הפעם לא היו אלה רק „לאגרשויצים“, אלא קבוצה שלמה של אנשי-ס.ס. חמושים

מכף רגל עד ראש. הם פרצו לבלוק ובמכות רצו התחילו לגרש אותנו החוצה. הזמן דחק להם והם רצו להשלים את המלאכה. ידענו שכאן לא עוזר כלום, וכדי להציל את עצמנו צריך לצאת החוצה. אחרי כחצי שעה של השתוללות פראית הצליחו לרכו את רובם של נערי הבלוק ולגרש אותנו לצבר המחנה הגדול. רק מעטים הצליחו להימלט ולמצוא מסתור בכל מיני מקומות.

ראינו שמכל פינות המחנה וזרמות קבוצות אסירים בליווי אנשי-ס.ס. למגרש המיפקדים, ולא רק יהודים. בכל שטח המחנה היה באותו הזמן עוצר חמור. האסירים היו סגורים בבלוקים. בתגיענו למגרש, כבר היו מרוכזים בו אלפי אסירים, רובם יהודים, ביניהם גם אסירים ותיקים ביותר, אשר בדרך-כלל היו מחוסנים בפני גזירות. המגרש כולו היה מוקף שרשרת אנשי-ס.ס. עם מכונות-יריה, ואיש לא יכול היה לזוז ממקומו. סודרנו על-ידי „לאגרשוצים“ לקבוצות של 100 איש, והראשונים התחילו מיד לעזוב את המחנה. למזלנו היינו בין האחרונים אשר הגיעו למגרש, ונדרשנו לשבת עד שיגיע תורנו לעזיבה. ישבנו עד לשעות הצהריים, כשלתע התקרבו מטוסים אמריקניים אחדים אל המחנה. מיד ניתן אות אזהרה ובהלה עצומה פרצה במגרש. הראשונים להימלט היו אנשי ה-ס.ס., ואנ, ללא פקודה, רצו אלפי אסירים כל אחד לכיוון אחר. לא ידעתי בשניות אלו מה מתרחש, ובאופן אינסטינקטיבי רצתי גם אני. לא עברו אלא שניות ספורות, ושמעתי יריות מאחורי, אנשי ה-ס.ס. ירו אחרי האסירים הבורחים. אחרי כמה דקות של ריצה, באפיסת כוחות מוחלטת, נעצתי כדי לנח. היה שקט גמור בסביבה. שמעתי רק יריות בודדות. הייתי בין בלוקי המגורים שכמחנה הגדול. לא ידעתי מה לעשות ולכן לפנות.

הסתבר, כי חלק מן האסירים שהיו מרוכזים על מגרש המיפקדים ניצלו את האזהרה וברחו לכל עבר. חלק מהם הצליחו הגרמנים לתפוס ולפנות מתמחנה מיד אחר-כך. רוב הנערים מהבלוק שלנו ברחו בחזרה למחנה-האווהלים ואל הבלוק, שהיה ריק מאדם. המול האיר להם פנים, כי איש לא ניגש לשם יותר, ולמחרת חיום הם זכו שם לשיחרור. חלק אחר, כמוני, אשר הסתתרנו במחנה הגדול, הצליחו הגרמנים, מוקדם או מאוחר יותר, לתפוס ולפנות. אחרי השיחרור פגשתי בודדים מחברי אשר פונו באותו היום. הם סיפרו לי על מה שעבר עליהם מאז שעזבו את המחנה. היו אלה הימים הקשים ביותר שעברו עליהם במשך כל תקופת הריסות, אלפים גורשו מבוכנוואלד, ורק יהודים הגיעו לסוף הדרך, לטרזיינשטאט. בין הקורבנות היו גם רבים מגערי בלוק 66 אשר גורשו באותו היום.

גורלי באותו יום היה שונה. אחרי שראיתי כי בחוץ לא אוכל להסתתר, התלכתי לנסות את מזלי אצל מכרי מצי'ה שגרו בבלוק מיוחד. אחרי שדפקתי בדלת, הופתעו מאוד כשראו נער יהודי הרוצה להיכנס. אחרי התייעצות הסתירו אותי, כי ידעו שמחפשים אחרי הבורחים. לא זמן רב הייתי במחבוא. פתאום פרצו אנשי-ס.ס. לבלוק, וחזר אותו המחזה עצמו, כמו בבלוק 66. מצאתי את עצמי במגרש המיפקדים בין האסירים הצ'כים. היה כבר ערב, התחיל להתשיך, ומיד אחרי שסידרו אותנו בקבוצות של 100 איש, עזבנו את המחנה. לא יכולתי לתפוס מה מתרחש. ראיתי

רק שאנו צועדים בליווי כבד של אנשי-ס.ס. מחוץ לתחום המחנה. היינו קבוצה גדולה של אסירים מבוגרים, שאת רובם רואה אני בפעם הראשונה בחיי, ושאוני הילד וגם היהודי היחיד ביניהם. היינו, כפי שהסתבר, בין הקבוצות האחרונות שעזבו את המחנה. בגלל החושך אשר ירד בינתיים לא יכלו הגרמנים להשלים את מוימת הפינוי, והאסירים אשר נשארו במחנה שחררו למחרת היום.

אחרי עזיבתנו את המחנה, הצטרפו אלינו 2 מכוניות, שהאירו את דרכנו. כך יכלו אנשי ה-ס.ס. לשמור שאיש לא יברח, ואותנו דירבנו לריצה. כל המפגה, או מי שיצא מהשורה, נורה במקום, וכאלה היו רבים. ידענו שהיעד הוא תחנת-הרכבת בעיר וייטאר, תרחוקת כ-10 ק"מ מהמחנה. יריות וירויים ליוו אותנו לכל אורך הדרך. אני רצתי ביתר קלות מן האסירים המבוגרים. נוסף לזה, הם נשאו אֶתם את הפציהם האישיים, אשר נורקו על-ידיהם בהמשך הדרך, ולי לא היה כלום. לווייטאר הגענו בחושך מוחלט. היתה גם האפלה. כל שארית הקבוצה שהגיעה מבוכוואלד הוכנסה מיד לרכבת משא. הדחוק בקרון היה איום. היינו כ-80 איש בקרון קטן, סגור הרמטית, בלי אוויר וכלי כל אפשרות לזוז. בינינו היו הרבה אנשים באפסת כוחות מוחלטת, אחרי הריצה המטורפת. הם נפלו על ריצפת הקרון ואחרים דרכו עליהם. בשעות הבוקר המוקדמות, כשהרכבת זזה, השתפר המצב במקצת. לא ידענו לאן מובילים אותנו. יצאנו בכיוון מורחה, אבל לא נסענו הרבה זמן. אחרי שהאיר הבוקר התחדשה הפעולה האווירית של האמריקנים. לא ידעו לי הזמן המדויק כשהתקפה הרכבת שלנו מן האוויר והקטר ספג פגיעה ישירה ויצא מכלל שימוש. לדבר זה, כנראה, חייבים רבים מאתנו להודות, כי כך נותרנו בחיים. הרכבת נעצרה, ואנו סגורים בתוך הקרונות בלי אפשרות לצאת, כשמסביבנו גופלות הפצצות. ראינו שמקרונות אחרים הצליחו לצאת. גם לנו התאפשר הדבר אחרי ששברנו את המנעול שעל הדלת. אחרי ההתקפה אספו אותנו הגרמנים מחדש, וקיבלנו פקודה לצאת ברגל. ידענו היטב שהחיות אינן רחוקה, ועשינו הכל כדי להאיט את התקדמותנו. באותו זמן ממש שוחרר מחנה בוכנוואלד, אבל עלינו עברו עוד שעות קשות מאוד. חולק האוכל שעוד נשאר ברכבת, ואנו, בריצה ממש, התחלנו להתקדם מורחה. המטרה של יום אתמול חזר על עצמו. כל המפגה רק צעדים מיספר גרע במקום. באותו היום נפלו המדני אסירים, אשר ביילו תקופות ארוכות במחנות-ריכוז, עברו את כל הגיהנום הנאצי על עורם, ולפני השיחרור ממש נפלו בידי הרוצחים. עברנו בריצה יותר מ-30 ק"מ.

כשנעצרנו למנוחה ראשונה היה זה כבר בשעות הערב המאוחרות. היינו על הכביש, כשממשני צדדיו יער צעיר, ועלייד הכביש מבנה ששימש כנראה פונדק דרכים. גם המשמרות של ה-ס.ס. נחו ונכנסו לתוך הבית כדי לאכול. אנו נשכבנו מעייפות על הכביש והיו שנימנמו לאחר היום הקשה. ישבתי בתוך גוש של אנשים, לא שמתי לב למתרחש סביבי, וגם לא שמעתי את התכונה אשר היתה עלי-ידי. פתאום השנחתי ברחש מזור סביבי, וראיתי איך שעל-ידי מתרחקת תשטח מאנשים. באופן אינסטינקטיבי קמתי ממקומי והצטרפתי לאותו גוש שחור של אנשים רצים, אשר נעו לכיוון היער שמעבר לכביש. הכל התרחש במהירות, אולי תוך שניות ספורות, ולא תפסתי מה קורה. רצתי בלי להסתכל לאן, בתוך קבוצה של אנשים.

הרגשתי רק שאני נתקל מידי פעם באיש שנופל לפני. אינני זוכר היום כמה פעמים נפלתי באותו לילה; חושב אני שזו קרה עשרות פעמים, עד שהגענו לעבי היער, לא שמעתי גם את טירטור מכונות־חיריה, כשהגרמנים יורים אחרי האסירים הבורחים, ואנשים רבים נופלים מכדוריהם. אין לי מושג כמה זמן רצנו. כשבסופו של דבר נעצרנו, נפלתי בו במקום, ואין אני זוכר כלום ממה שהיה אחר־כך. פרטים על מה שקרה נודעו לי רק למחרת, אחרי שהעירוני במאמצים רבים, איבדתי כל מושג של זמן. לא ידוע לי כמה זמן ישנתי. ראיתי מסביבי קברעה של כ־50–60 איש, ביניהם רק בודדים מאלה שיצאתי אתם מבוכנוואלד; כך שלמעשה לא היכרתי איש. בהם היו גם אסירים פוליטיים מצ'כיה מאותו הצריף שהסתתרתני בו. מצאתי בהם מיד חברים המכנים לעזור. הם דאגו לי באותו זמן קרישי וגם יותר מאוחר מעל לכל שאפשר לצפות.

בסופו של דבר, אחרי נדודים של יומיים ביערות תורנינגיה, ולא פגשנו שום נפש חיה. החלטנו לודת אל הכביש הראשי ושם פגשנו את השריון האמריקני המתקדם. כך זכינו גם אנו בשיחזור הנכסף.

מה היה גורלם של יתר אנשי המשלוח שלנו, ובהם גם מיספר צעירים מבלוק 66, אשר לא הצליחו לברוח, לא נודע לי.

כפי שכבר הזכרתי, בינתיים שוחרר מחנה בוכנוואלד בכוחות עצמו — וכמוכן זה הוא היה כנראה יחידי בגרמניה — וכשהטאנק האמריקני הראשון נכנס למחנה, הם מצאו את המחנה בשליטתם של האסירים, כשהלק מאנשי ה־S.S. בשבי ויתרם נמלטו ליערות. אם לסכם, אפשר להגיד שהרוב הגדול של צעירי הבלוק 66 נשארו בבוכנוואלד ושוחררו כ־11 בפאריז. גורלם האיר להם פנים יותר מאשר לאותם כ־200 מחבריהם אשר גורשו ביום האחרון, שרובם לא שרדו. לפי אומדנים אשר נערכו אחרי השיחרור, ניצלו בבוכנוואלד כ־500 צעירים וילדים, רובם מבלוק 66.

הצללתם של 500 נערים וילדים, אשר רובם ככולם היו במצב גופני ורוחני מעורער ביותר אחרי שנות סבל בניטאות ובמחנות־ריכוז, לא היתה מקרה. כמוכן שזו לא היתה גם דבר של מה בכך. בהתחשב בתנאים אפשר להגדיר את הדבר כמעשה גבורה עילאי של קומץ אנשים, רובם אסירים ותיקים יהודים ולא־יהודים, אשר הצלת ילדים היתה מטרת קדושה להם. רק אנו הניצולים יודעים להעריך את גודל מעשיהם. כמוכן עזרו להם בפעולתם במיוחד התנאים המיוחדים של מחנה־הריכוז בוכנוואלד, אשר תוארתי אותם כבר לעיל. לא שמעתי על דבר מעין זה במחנה אחר.

שהדבר לא היה קל, ידענו היטב גם במחנה. אבל את גודל הסיכון אשר לקחו על עצמם אותם האנשים ואת מסירותם, על כך נתברר לי רק אחרי שנים. התנאים המיוחדים אשר נוצרו במחנה גם הם היו מעשה האסירים, ולא „מתנה" מאת הגרמנים. לא מעטים מן האסירים שילמו בחייהם כדי להשיג תנאים מיוחדים אלה.

יכול להתקבל הרושם, ובאופן מיוחד אצל האנשים אשר לא עברו את מחנות־הריכוז הנאציים, כי במחנה בוכנוואלד, ובבלוק 66 בכלל, היו בעצם חיים קלים,

ואנשיהם לא סבלו את מנת-הסבל שתיתה מנת חלקם של רבבות אסירי מחנות-הריכוז האחרים. לא רציתי להתרכז בכל הזוועות שנעשו במחנה זה, כי למרות המיוחד שבבוכנוואלד היה זה מחנה-ריכוז נאצי ככל מחנותיהם. 57,000 הנרצחים, בלי השימוש בתאי-הגזים, ואמצעי רצח אחרים מעידים על כך. רציתי לציון שמטרים ספורים בלבד מהזוועות, כשמאות אנשים מתים יום-יום בחודשים האחרונים לפני השיחרור מסבל ממחלות ומרעב, קם והיה אי מיוחד בסינו, אשר שם נשמר כבוד האדם גם בתנאי הגיהנום הנאצי שהיה במחנה בוכנוואלד.

IN THIS ISSUE

100th Anniversary of Janesh Kortchak's Birth

- Israel Gutman, who personally knew J.K. and witnessed the work he did in the Warsaw Ghetto, gives a character sketch of this great educator who remained faithful to his words to the end.
- Two of Janos Kortchak's letters to his friend in Kibbutz Ein-Harod, with him his stayed during his visit in Eretz-Israel, give us to understand his poetic and sensitive soul.
- Joseph Arnon, of Kibbutz Ein-Hamifratz, who did a great deal to have Kortchak's writings published, also abroad speaks of the nature of his letters.

Testimonials

- Reuben Ben-Shem, one of the survivors of the Warsaw Ghetto, kept a very detailed diary there giving many particulars about Jewish life during those years. We print here some parts of this diary.
- Joshua Büchler, a member of Kibbutz Lehavot Haviva, was among the children imprisoned at the camp of Buchenwald. He gives evidence on one of the "Blocks" there and on the children therein.
- Ze'ev Milikovsky, a member of Kibbutz Eilon, who served in the Red Army and later on was one of the many who spent the years in Soviet Camps and on the roads, has recorded what happened to him. Here we print part of his testimony covering the outbreak of the war between Germany and the U.S.S.R.

Articles

- Jehuda Tubin, of Kibbutz Beth Zera, tries to give a summary of Zionist ways from the beginning of the Aliya in the 1880es to our day, and the realisation of Zionism especially after the holocaust as well as on the attitude of contemporary Jewry to Zionism and to the State of Israel.
- Emil A. Fackenheim, of Toronto, Canada, one of the outstanding research workers on the holocaust, deals with our existence now, after Aushwitz.
- The well known American-Jewish historian Leon Dzik deals with the extermination policy of the Nazis and how far it was influenced by the fact that Jews were also manpower.